

В. В. Бойко

Моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій

Опрацьовано теоретичні засади моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій. Визначено чинники, що обумовлюють важливість процесу моделювання. Ідентифіковано стратегічні пріоритети розвитку сільських територій. Розроблено концептуальну модель соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, моделювання, соціально-економічний розвиток, стратегічні пріоритети.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси та недосконала аграрна реформа зумовили не лише занепад вітчизняного сільського господарства, але й загострення проблем, пов'язаних з розвитком сільських територій України, наслідки яких перебувають як в економічній, так і соціальній площинах. На сьогодні розвиток сільських територій супроводжується такими негативними тенденціями, як: відсутність робочих місць; бідність сільського населення; занепад соціально-економічної, дорожньої, транспортної, телекомунікаційної та побутової інфраструктури; міграція сільського населення та погіршення людського капіталу; низький рівень прояву місцевих ініціатив; інертність сільських громад тощо. Наявність дестабілізуючих впливів ускладнює впровадження прикладних засад державної та регіональної економічної політики, перешкоджає процесам реалізації соціально-економічних програм розвитку сільських територій і породжує диспропорції в їх розвитку. Подолання дестабілізуючих тенденцій розвитку сільських територій вимагає розробки адекватних організаційно-економічних заходів з використанням інструментів моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти моделювання та соціально-економічного розвитку сільських територій у своїй працях досліджували такі науковці, як А. Антонов, В. Борщевський, І. Гончаренко, Т. Гром'як, І. Іваницький, З. Кадюк, І. Костирко, Т. Марусенкова, Я. Сибаль, В. Черняк та інші. Водночас потребують активізації дослідження стосовно уточнення теоретичної сутності моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій,

© *В. В. Бойко*, 2014.

ідентифікації його стратегічних пріоритетів, розробки концептуальної моделі такого моделювання.

Викладення основного матеріалу. Розробка ефективних заходів соціально-економічного розвитку сільських територій у межах державної та регіональної економічної політики держави обумовлює необхідність моделювання їх стратегічних кількісних і якісних параметрів розвитку на перспективу. Моделювання соціально-економічних процесів та явищ, з одного боку, дозволяє зменшити рівень невизначеності економічного середовища в ході розробки та прийняття управлінських рішень активізації процесів регіонального розвитку, а з іншого, – забезпечує цілеспрямований вплив на підвищення ефективності цих рішень.

Термін «модель» походить від латинського слова «modulus», що означає міра. Моделювання базується на існуванні аналогії (подібності) між об'єктами чи явищами, що часто мають різну природу. Модель містить у собі найбільш характерні для задачі риси або параметри досліджуваного об'єкта. Вона абстрагується від неістотного, другорядного. Моделювання відкрило широкі можливості для імітування різноманітних соціально-економічних явищ і процесів. Створення їх аналогів полегшує проведення економічного аналізу та планово-економічних розрахунків [3, с. 76-80]. Математичну формалізацію критерію оптимальності моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій у задачі лінійного програмування можна представити так:

$$Z_{extr} = \sum_{j=1}^n C_j X_j \quad (1)$$

- де: Z_{extr} – значення цільової функції (мінімальне або максимальне);
 C_j – показник корисного ефекту в розрахунку на одиницю j -го чинника активізації соціально-економічного розвитку сільських територій;
 X_j – значення чинника соціально-економічного розвитку сільських територій;
 j – порядковий номер чинника;
 n – кількість чинників.

Результати моделювання можуть бути успішними лише тоді, коли модель адекватно описує досліджувані фізичні процеси та явища. Доведення ефективності аналітичних моделей та одержання результатів вимагає від дослідника значних інтелектуальних зусиль, витрат часу, досвіду. У контексті цього доцільно дотримуватися такого підходу: взяти один чи більше наборів абсолютно випадково згенерованих вхідних

даних і на них перевірити адекватність моделі. Якщо частинний приклад не спростовує адекватності моделі, то цей факт з наукового погляду некоректно вважати доказом ефективності моделі, навіть за умови достатньо великої кількості використаних наборів тестових даних, але він вказує на те, що витрата зусиль на аналітичне доведення з високою ймовірністю буде результативною. Зате якщо хоч один набір випадкових тестових даних спростовує адекватність моделі, дослідник має відмовитися від цієї моделі та шукати інші шляхи розв'язання [5].

Під моделюванням соціально-економічного розвитку сільських територій слід розуміти комплексну системну послідовність дій у напрямі проектування стратегічних параметрів і ймовірних сценаріїв розвитку сільських територій, що має на меті підвищення ефективності заходів у межах державної та регіональної економічної політики розвитку сільських територій, формування превентивних механізмів захисту інтересів сільського населення, забезпечення організаційно-економічної підтримки прогнозування соціально-економічних процесів і явищ, зниження рівня невизначеності в процесі прийняття та реалізації управлінських рішень щодо регіонального розвитку.

На сьогодні необхідність організації моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій України посилюється в умовах дії таких чинників: 1) здебільшого периферійного характеру розвитку сільських територій, що загострює проблеми соціально-економічного обміну; 2) низького рівня доходів, бідності та безробіття сільського населення, що активізує процеси міграції на сільських територіях і призводить до «вимирання» та «старіння» сіл; 3) нерозвиненості та занедбаності інфраструктури в сільській місцевості; 4) диспропорцій і дисбалансів регіонального розвитку, що зумовлюють посилення диференціацій між різними суспільно-економічними групами в державі; 5) погіршення людського капіталу, нижчого рівня освіченості сільського населення, порівняно з міським, інерційного характеру мислення та поведінки сільських жителів; 6) відсутності узгодженості дій між представниками органів державної влади, державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування стосовно активізації процесів соціально-економічного розвитку сільських територій; 7) незбалансованості ключових сфер розвитку сільських територій, що призводить до загострення прояву економічних, соціальних та екологічних проблем; 8) недосконалості та підвищеного рівня умов невизначеності інституціонального середовища розвитку сільських територій; 9) надання недостатнього рівня пріоритетності в межах регіональної політики процесам активізації

соціально-економічного розвитку сільських територій; 10) обмеженості інформаційно-аналітичного забезпечення процесу активізації соціально-економічного розвитку сільських територій.

Прикметник «сільський» походить від староруського поняття «селище» – заселене місце, де люди поселилися. Згодом, з процесом розвитку великих поселень, сформувалося поняття міста. Своєю чергою, під сільською місцевістю почали розуміти територію, що заселена людьми і розташована поза межами міст. Сільська територія – це складна і багатофункціональна природна, соціально-економічна і виробничо-господарська структура, що характеризується сукупністю властивих їй особливостей, а саме: площею земельних угідь; особливостями ландшафту; чисельністю проживаючих людей і типом їх зайнятості; чисельністю, видовим різноманіттям рослинного і тваринного світу; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури та іншими рисами [2, с. 9-12]. Науковці І. Костирко та Т. Гром'як на засадах використання розробленої матриці пріоритетів впливу залежно від чинників сільського розвитку (виробничого чинника, соціальної сфери, людського капіталу) поділяють сільські поселення на три типи.

I тип – сільські території, що мають достатнє землезабезпечення та розвинене сільське господарство (виробничий чинник тут є ключовим у формуванні економічної бази для підтримки соціальної сфери та розвитку людського капіталу). Ці поселення розташовані у приміській зоні, що дозволяє органічно поєднувати сільський розвиток з міським.

II тип – для цього типу поселень характерний відчутний вплив урбанізації на економічні процеси і соціальні умови, що є наслідком їх розташування поблизу великих міст. Агропромислове виробництво тут зорієнтоване на потреби міського населення і відчутно залежить від стану ринків конкретних товарів. Розвиток цих сільських населених пунктів більш націлений на міський, а населення має вільний доступ до об'єктів соціальної інфраструктури та сфери побутового обслуговування населення.

III тип – характеризується специфічністю географічного розташування сільських населених пунктів, їх віддаленістю від великих міст, периферійним розвитком, низьким рівнем активності господарських систем, у тому числі й аграрних [4, с. 6-9].

Моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій є інформаційною базою для здійснення стратегічного планування. Ключова відмінність сучасної організації процесу планування полягає в орієнтації на формування стратегічного партнерства, пошук стратегічних орієнтирів і забезпечення узгоджених дій на шляху їх досягнення між суб'єктами

територіального розвитку. Сучасне регіональне планування першочергово націлене на розвиток місцевої спільноти, побудову перспектив для представників бізнесу, влади, жителів і потенційних інвесторів [1, с. 170]. З огляду на це, моделювання має передбачати формування механізмів активізації соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах стимулювання місцевих підприємницьких і громадських ініціатив, формування інституту лідерства, розвитку місцевих територіальних громад, децентралізації управління регіональним розвитком, надання більшої автономності місцевим бюджетам.

У країнах Європейського Союзу політика структурного розвитку була адаптована до змін аграрної політики. У зв'язку з цим дедалі більше уваги почали приділяти не питанням забезпечення факторами виробництва і взаємодії між ними, а питанням якості цих факторів виробництва, якості продукції, взаємовідносин між сільським господарством і навколишнім середовищем, багатофункціональності, інтеграції сільського господарства з рештою галузями економіки. Це призвело до розширення задач класичної структурної політики в напрямі формування політики соціально-економічного розвитку сільських територій [6].

Систематизуючи наукові підходи до моделювання соціально-економічного розвитку сільських територій і їх типологізації, можна визначити такі стратегічні пріоритети:

- ідентифікація ключових проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, джерел і характеру їх походження, рівня дестабілізуючого впливу на процеси розширеного відтворення;
- прогнозування стратегічних показників, індикаторів і параметрів соціально-економічного розвитку сільських територій для формалізації організаційно-економічного інструментарію захисту інтересів сільського населення;
- виявлення незадіяних резервів впливу на детермінанти стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій для формування синергічного ефекту;
- пошук пріоритетних видів економічної діяльності в сільській місцевості стосовно диверсифікації ризиків і загроз монофункціонального характеру розвитку сільських територій;
- формування і розробка організаційно-економічних механізмів активізації збалансованого розвитку головних сфер сільських територій: економічної, соціальної та екологічної з подальшим переходом до організації сталого розвитку сільських територій;

- формалізація інструментів і механізмів активізації процесів соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах налагодження ефективних взаємозв'язків між органами державної влади, місцевими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, представниками бізнесу, територіальних громад, громадських адміністрацій, неурядових установ, фінансових і ринкових інституцій тощо;
- ідентифікація пріоритетних напрямів стимулювання розвитку, фінансової, ринкової, соціальної, дорожньо-транспортної, комунікаційної, інвестиційно-інноваційної, інформаційної та інших видів інфраструктури задля налагодження інтеграційних взаємозв'язків у регіонах, полегшення процесу формування виробничо-збутових кластерів, кооперації суб'єктів підприємницької діяльності на сільських територіях України;
- проектування напрямів і шляхів подолання бідності сільського населення, зниження рівня безробіття, покращення системи охорони здоров'я на сільських територіях, створення можливостей для більш якісного задоволення фізіологічних, соціальних і духовних потреб сільських жителів;
- орієнтація на децентралізацію управління в підходах до стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій, забезпечення принципів автономності формування місцевих бюджетів, подолання характеру інерційності прийняття управлінських рішень стосовно регіонального розвитку;
- подолання дисбалансів і просторово-структурних диспропорцій регіонального розвитку, що націлені на вирівнювання розвитку регіонів, зменшення диференціації між доходами та якістю життя різних соціальних груп населення.

Досягнення визначених стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку сільських територій передбачає необхідність формалізації відповідної концептуальної моделі, якій притаманні цілісність, гнучкість та адаптивність у процесі досягнення її прикладних положень (рис. 1).

Висновки. Реалізація засад запропонованої концептуальної моделі соціально-економічного розвитку сільських територій потребує узгодженої організаційно-економічної підтримки в межах державної та регіональної політик, координації дій суб'єктів інституціонального середовища сільського розвитку і представників сільських територіальних громад, забезпечення якої дозволить досягти поставленого критерію оптимальності в процесі моделювання.

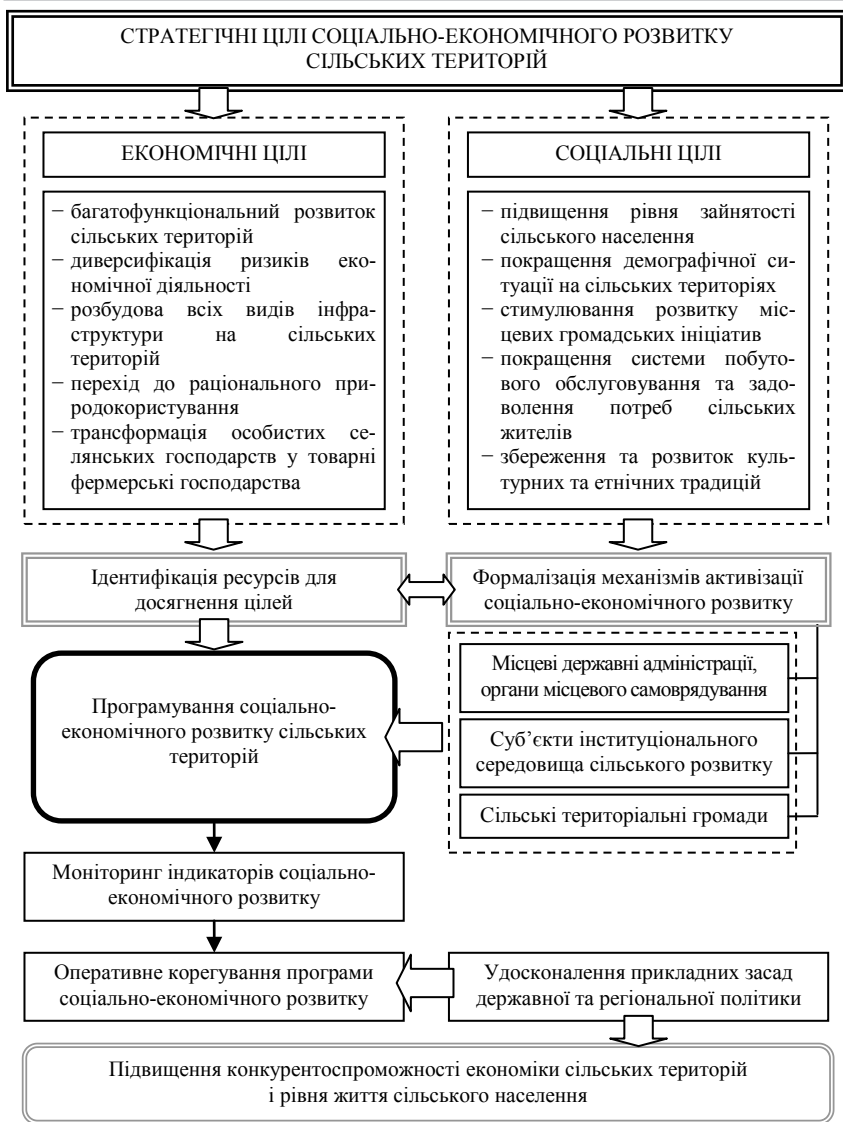

Рис. 1. Концептуальна модель соціально-економічного розвитку сільських територій України

Власна розробка.

Список використаних джерел

1. Антонов А. В. Державна політика сталого соціально-економічного розвитку сільських територій як умова зростання якості життя сільського населення: теоретико-методологічні засади та практичні аспекти : монографія / А. В. Антонов. – Донецьк : Юго-Восток, 2012. – 379 с.
2. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики : монографія / І. В. Гончаренко ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2009. – 370 с.
3. Економіко-математичне моделювання в АПК / З. С. Кадюк, В. Т. Черняк, Я. І. Сибаль, І. Є. Іваницький. – Львів : Вид-во Львівського національного аграрного університету, 2007. – 144 с.
4. Костирко І. Г. Моделювання сільського розвитку / І. Г. Костирко, Т. Д. Гром'як // Аграрна економіка. – Львів : Львівський національний аграрний університет, 2013. – Т. 6. – № 1-2. – С. 3-10.
5. Марусенкова Т. А. Значення моделювання та випадкових величин для розвитку наукової методології [Електронний ресурс] / Т. А. Марусенкова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Філософські науки. – 2011. – №692. – С. 116-117. – Режим доступу : <http://www.lp.edu.ua>
6. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / Інститут регіональних досліджень НАН України ; ред. : В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Boyka V. V. Modeling of socio-economic development of rural areas.

The article elaborated theoretical principles modeling of socio-economic development of rural areas. Detected factors which determine the importance of process modeling. Identified strategic priorities for rural development. The conceptual model of socio-economic development of rural areas is designed. Key words: rural territories, modeling, socio-economic development, strategic priorities.

Бойко В. В. Моделирование социально-экономического развития сельских территорий.

В статье обработаны теоретические основы моделирования социально-экономического развития сельских территорий. Определены факторы, обуславливающие важность процесса моделирования. Идентифицированы стратегические приоритеты развития сельских территорий. Разработана концептуальная модель социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, моделирование, социально-экономическое развитие, стратегические приоритеты.